met deze orde en met de religie zou zijn toegegaan, indien *geene* zonde ons geslacht vergiftigd had, en er alzoo geen Kerk of Staat ware opgetreden. Men zegge niet, dat dit een ijdele vraag der nieuwsgierigheid is, waarop toch niemand een afdoend antwoord geven kan. Zoo althans bedoelen wij die vraag niet. Maar gelijk de arts zich omtrent de geaardheid en de werking van een krankheid dan eerst vergewissen kan, zoo hij een rechte voorstelling heeft van het lichaam in zijn gezonden staat, en van de werkingen der verschillende organen bij gezonden toestand, zoo ook is het hier niet wel mogelijk zich omtrent Kerk en Staat een heldere voorstelling te vormen, indien men zich niet met ernst afvraagt, hoe het zou zijn toegegaan indien de menschheid gaaf en in gezonden staat ware gebleven. Goede pathologie onderstelt juist kennis van de normale anatomie en van de normale physiologie of levensleer. Ook is het onjuist gesproken, dat we alle gegevens zouden missen, om op die vraag een antwoord te geven. Tweeërlei toch komt ons hierbij te hulpe. Vooreerst onze kennis van hetgeen den mensch onderscheidenlijk *in* en *na* de Schepping gegeven is, en ten andere onze kennis van hetgeen in de nieuwe menschheid op de nieuwe aarde zal uitkomen. Wat *in* de Schepping gegeven werd, staat nog buiten verband met de zonde, terwijl omgekeerd wat den mensch eerst *na* de Schepping geschonken werd, met de zonde verband houdt. En zoo ook, wat 's menschen leven zal zijn *na* het verdwijnen der zonde, wijst terug op den aard van zijn leven vóór de zonde. Het is toch één en hetzelfde menschelijk leven, dat uit de Schepping opkwam, door de zonde bedorven werd, en eens in heerlijkheid door herschepping hersteld staat te worden.

Hierop nu ingaande moet, wat Kerk en Staat betreft, ten principale de aandacht gevestigd worden op *'s menschen onderling samenleven*. Op een vergeten eiland waar slechts één mensch leefde, zou geen Overheid kunnen optreden en geen Staat zich kunnen vormen. Voor het begrip van Overheid en Staat is de onderstelling noodig van *velen* die samenleven. Dan toch eerst kan er sprake zijn van een die over de anderen als Overheid gesteld wordt, en van aller saamverbinding tot een Staat. En in de geïnstitueerde Kerk geldt nu precies hetzelfde. De eenling op het verlaten eiland zou geen saamvergadering der geloovigen kunnen houden. Instelling van eenig ambt zou onmogelijk zijn. En geen kerk zou zich kunnen openbaren. Er zou in dien ééne, zoo hij wedergeboren ware, wel een verschijning van de Kerk als organisme zijn, maar van een kerkelijk instituut kon geen sprake wezen. We hebben dus het volste recht om te zeggen, dat zoowel de Staat als de geïnstitueerde Kerk begrippen zijn, die zich eerst verstaan laten, waar sprake is van *de onderlinge samenleving der menschen*. Zelfs kunnen we nog verder gaan, en stellen, dat er een *zeker aantal* menschen moeten samenleven, om het optreden van Staat en Kerk mogelijk te maken. En dit getal is nu wel niet precies aan te geven. Men kan niet zeggen voor het optreden van een Staat zijn minstens 10.000 personen noodig, en voor het optreden van een geïnstitueerde Kerk minstens 100 leden. Maar al is de strikte bepaling van dat cijfer ondoenlijk, toch gevoelt een ieder wel, dat *tien* personen te weinig zijn om een Staat te vormen, en dat *drie* niet wel een Kerk kunnen stichten. Zoolang slechts enkele personen saamleven, die als gezin of familie verbonden zijn, komt noch de Staat noch de Kerk als instituut tot haar recht. Om een Staat te vormen moet zeker aantal familiën, en om een Kerk te instituëeren een zeker aantal gezinnen saamwerken. Men moet gevoelen dat men de gewone grens van het gezins- en familieleven overschrijdt, en dat er behoefte is aan een vereeniging of saambinding, die niet meer door het gezins- of familieverband gedekt wordt. Men kan dus zeggen, dat de formatie van Staat en Kerk uitgaat van de onderstelling, dat er zulk een saamleven van menschen onderling is, dat breeder kring vormt dan het leven in het gezin of het leven in een enkele familie. Staat en Kerk gaan dus beide uit van den regel, dat er ook buiten het gezins- en familieverband, een saamleven van menschen onderling moet zijn, zoowel in het burgerlijke als in het religieuse leven, en dat voor deze saamleving zekere ordening noodig en onmisbaar is. Die ordening, dat verband geeft dan op burgerlijk terrein het *Staatsleven*, en op religieus terrein het *Kerkelijk leven*.

Ook buiten zonde echter zou dezelfde behoefte aan regeling voor het saamleven, zoowel burgerlijk als religieus bestaan hebben, en zoo staan we dan voor de vraag, op wat wijs, bij ontstentenis van zonde, en dus ook van Staat en Kerk, dit geordend saamleven zou verwezenlijkt zijn. Op die vraag nu is in het gemeen te antwoorden, dat een gebroken arm of een gebroken been door een verband in het lid moet worden gehouden, maar dat in normalen toestand armen en beenen vanzelf in het lid worden gehouden door de werking van het lichamelijk organisme. De banden van het Zevengesternte en de strengen van den Orion, en „de Wagen met zijn kinderen", zegt de Heere tot Job, houd Ik saam, en gij kunt ze niet losmaken. En juist zooals God in het gezonde lichaam met zijn almachtige hand de verschillende leden in het lid houdt, en de sterrengroepen in haar stand bevestigt, zoo ook zou buiten zonde de orde des saamlevens vanzelf in stand zijn gehouden door Gods almachtige kracht.

„Wandelingen onder degenen die voor God staan."

> Zoo zegt de Heere der heirscharen: Indien gij in mijne wegen zult wandelen, en indien gij mijne wacht zult waarnemen, zoo zult gij ook mijn huis richten, en ook mijne voorhoven bewaren; en Ik zal u wandelingen geven onder deze, die hier staan.
> Zach. 3 : 7.

Onder „hen die voor God staan," wordt ons het heir der engelen geteekend, dat in zijn staan voor den Troon zijn vaardigheid en gezindheid uitdrukt, om het hoog bevel dat naar hen uitgaat, ten uitvoer te brengen.

Hun aard is niet „heerschend", maar „dienend", en het is juist in de voorstelling van den voor Gods Troon *staanden* engel, dat dit „dienend" karakter tot uitdrukking komt.

De gezaligde uitverkorenen „dienen" ook wel, maar hun wordt tevens gegeven dat ze met Christus *zitten* op zijn Troon, en *zitten* is teeken van meerderheid, van beerschappij.

Om te doen uitkomen dat aan den verhoogden Heiland een naam boven allen naam is gegeven, wordt ons gezegd, en door ons beleden, dat hij is „*zittende* aan de rechterhand Gods."

Als het nu in de profetie van Zacharia tot Jozua heet, dat de Heere hem geven zal „wandelingen onder degenen die voor God staan", dan zegt dit, dat de scheiding tusschen het leven hier en het leven daarboven ten deele voor hem zal worden te niet gedaan.

Jozua zelf is nog op aarde, de engelen die voor God staan, zijn in den hemel. En nu zal Jozua desniettemin gemeenschap hebben met dat hoogere leven om Gods Troon. Hij zal er nog niet *wonen*, nog niet duurzaam vertoeven, want de stad zijner woning is nog deze wereld. Maar gelijk de bewoner der ommuurde steden, om frissche lucht in te ademen en van Gods rijke natuur te genieten, na volbrachte dagtaak, de stadspoort doorsloop, om *wandelingen daarbuiten* te hebben, zoo zal het ook met Jozua zijn.

Hij zal nog wonen op aarde, maar gedurig zal hij, om de aardsche beklemdheid te ontvluchten, en frissche zielslucht in te ademen, uit deze wereld uitgaan en met zijn geest *wandelingen* onder de engelen voor Gods Troon hebben, om door dien toegang tot Gods Troon versterkt, tot zijn levenstaak hier beneden terug te keeren.

Die wandelingen nu onder de geesten voor Gods Troon, kan Jozua niet zichzelven *nemen*. Ze moeten hem *gegeven* worden. Immers, tot de naaste omgeving van den Troon heeft niemand toegang, dan die is toegelaten.

Daarom staat er: „Ik, zoo zegt de Heere, zal u wandelingen *geven* onder hen die hier staan."

En al is het nu zoo, dat dit heilig voorrecht hier uitsluitend aan Jozua, in zijn hoedanigheid van hoogepriester, wordt toegezegd, dit gold alleen onder het Oud Verbond als uitsluiting en beperking. Onder het Nieuw Verbond heeft al wie in Christus is, *de zalving* van den Heilige, en een ieder verloste heeft thans zijn plaats in het koninklijk priesterdom, en mag als *priester* naderen voor zijn God.

Toch moet er een reden, een oorzaak zijn, waarom God de Heere zulks *in dien vorm* aan Jozua toezeide.

Op zichzelf zoudt ge verwacht hebben, dat er stond: Ik zal u de toclating, den toegang geven tot den Troon der genade, tot Mij als uw God, tot het hart van uw Vader die in de hemelen is.

Doch dit staat er niet.

Er wordt niet van regelrechte gemeenschap met het Eeuwige Wezen, maar van wandelingen onder de engelen gesproken. Beteekene dit nu in strekking al hetzelfde, toch wijkt het af in den vorm van uitdrukking, en het is hierop juist, dat zich onze aandacht richt.

De diepste drang der mystiek richt zich altoos op gemeenschap met het Eeuwige Wezen zelf, doch brengt dan ook het gevaar met zich, dat de ziel in haar heimwee tot *in* het Wezen Gods wil doordringen, en juist daardoor vervalt tot gruwzame heiligschennis.

Helaas, de historie der mystieken weet er maar al te droef van te verhalen. Wat op *die* wijs met den geest begon, vermengde ten slotte geest en vleesch, door de grenzen tusschen God en zijn schepsel niet te eerbiedigen.

En juist dat gevaar nu wordt hier afgewend, doordien God de Heere heenwijst op de *levenswereld* om zijn Troon.

De tegenstelling is niet: God en de wereld, maar heel anders: onze *arme levenswereld* hier op aarde en *de rijke levenswereld* die daarboven om Gods Troon is. Juist zooals ons de heilige apostel de tegenstelling maakt als hij zegt: „Indien gij dan met Christus opgewekt zijt, zoo zoekt *de dingen* die boven zijn, waar Christus is, zittende ter rechterhand Gods. Bedenkt *de dingen* die boven zijn, niet die op *de aarde* zijn." Of wilt ge, wat in den brief aan de Hebreën heet: het *betere vaderland*, staande tegenover het *vreemdelingschap* in de wereld hier beneden.

Niet dus een oneindig ledig boven ons, en in het middelpunt van dat kille, levenlooze oneindige de eeuwige God. Neen, maar God in den hemel zijner heerlijkheid, en daarin, om Hem, een levenswereld die in glans en rijkdom zeer verre allen luister der aarde te boven gaat.

Niet de dood van het ledige, maar de volheid van het leven om den Troon des Heeren HEEREN. En in die levenswereld daarboven allereerst de engelen voor ons tredend, gelijk men ook nu nog bij het binnentreden van een koninklijken hof burcht eerst de *dienaren* ontwaart, en eerst daarna doordringt tot de rijke *levenswereld* van het prinselijk huis.

Dat spreken van *wandelingen* drukt dit nog nader uit.

Het is niet enkel een *gezicht op* den stoet van 's Heeren lijfstaffieren die Jozua wordt aangekondigd. Het woord *wandelingen* drukt veel meer uit.

Bij een parade mag het volk de heirscharen des konings wel aanstaren, en het schitterend schouwspel van haar verschijning en haar bewegingen wel bewonderend van uit de verte aanzien, maar het moet op een afstand blijven.

In haar rangen en rijen mag niemand zich mengen. Het volk dat komt zien, en het leger dat paradeert, blijven twee.

Trekt daarentegen een zegevierend leger huiswaarts, en wordt het binnen de poorten door het dankbare volk begroet, dan duurt het niet lang of de scheiding valt weg, en op het plein waar de wapenlast wordt afgelegd, mengt ijlings het volk zich onder de krijgers, drukt hun de hand, brengt hun geschenken, en welhaast heeft het volk *wandelingen* onder de met zegepraal gekroonde troepen. Arm in arm wandelt soldaat en burger door de stad.

Dat God de Heere aan Jozua, en dus ook aan een ieder die de zalving des Heiligen heeft, wandelingen geeft onder hen die voor Gods Troon staan, duidt dus veel meer aan dan een *blik op* die rijke levenswereld bij God.

Er ligt in, dat we voor zeker deel nu reeds in die rijke levenswereld thuis zijn, bij die wereld om Gods Troon hooren, met die wereld gemeenschap hebben, dat daar ons burgerrecht is, en dat we wel verre van op een afstand te worden gehouden, integendeel nu reeds tot intiemer verkeer met die levenswereld worden toegelaten.

De ervaring hiervan nu hebben we de ééne maal zeer sterk, een andermaal slechts flauwlijk, en meestentijds ganschelijk niet.

Verreweg de meeste uren van den dag, en zeer zeker de meeste dagen van ons leven, brengen we door *zonder* dat zulke wandelingen onder de heirscharen Gods ons gegund worden.

Voor wie afgezonderd van de wereld, stil en eenzaam, zijn dagen slijt, moge dit anders wezen, hij die op aarde een drukke, veel omvattende levenstaak heeft (zij het in huis, of buitenshuis) die bij het opstaan hem wacht, nog eer hij inslaapt hem op zijn leger bezig houdt, en al den dag zijn aandacht in beslag neemt, kan zich niet dan bij uitzondering aan stille mijmering en rustig gepeins overgeven.

Zulk een oase in het leven vinden deze meêlevenden in het leven vaak alleen op den Sabbat, die goede gave onzes Gods.

En voorts drijft deze gemeenschap op de korte oogenblikken dat we in het gebed iets dieper dan gemeenlijk verzinken, om eigenlijk alleen dan krachtig door te breken, als God ons aangrijpt, schudt en schokt, en de levensbodem van ons aanzijn hier beneden beeft onder onzen voet.

Ook het sterven van wie met ons op den pelgrimsweg waren heeft hier hooge beteekenis.

Niets toch trekt zoo vanzelf het hart naar boven als de wetenschap, dat een die wereld daarboven inging, die op aarde van de liefde van ons hart niet te scheiden was.

Toch is ook zoo die gemeenschap met de levenswereld daarboven geen *blijvende toestand*, maar een bij uitzondering gegunde genade.

Het is alleen Gods goedertierenheid, die ons bij tijden en bij keeren, en telkens weer opnieuw die *wandelingen* onder zijn engelen *geeft*.

Ge dringt daar niet onstuimig binnen.

De poorte moet voor u ontsloten worden. En dat ontsluiten voor u van de poorte, dat doet telkens weer de liefde, de genade, de goedertierenheid van den Heere onzen God.

Vanzelf is het karakter van deze wandelingen, dat ze alleen in ons *bewustzijnsleven* plaatsgrijpen.

De heilige apostel zegt dan ook: „*Bedenkt* de dingen die boven zijn." En *bedenken* is iets dat in ons *bewustzijn* plaats grijpt.

Wat ons hierbij leidt en voortbeweegt is niet een onbewust, onbekend gevoel, maar een *bewuste actie*. Het is door helder *indenken* dat zulk *inleven* in de wereld daarboven alleen mogelijk is. En dat indenken wordt vanzelf rijker, naar gelang ge meer vat van die levenswereld daarboven, van het onbepaalde meer tot het bepaalde komt, en uw voorstelling niet in wilde phantasie laat spelen, maar beheerschen laat door Gods Woord.

Doch al kunnen die „wandelingen" alleen door bedenken, en door indenken, plaats hebben, toch zegge niemand dat ze daarom onwezenlijk zijn.

Onze Psalmodie leeft letterlijk uit den toon, dat we *onze ziel opheffen* naar boven.

Niet wij hier, en God van verre, en nu als stil philosoof wij uit de verte aan God en aan de wereld daarboven denkend.

Die scheiding en dien afstand gedoogt de Schrift nimmer.

En als we onze gedachten en voorstellingen naar boven willen opheffen, dan is het niet iets *van* ons dat naar boven moet, maar dan moet *de ziel zelve* naar boven.

„*'k Hef mijn ziel, o, God der goden, tot U op*," heet het in Psalm 25, en in Psalm 143 roept David uit: „*Ik hef mijn ziel tot U op*, red mij, *want ik schuil bij U*."

Een gedachte nog sterker uitgedrukt als het elders heet: *Ik zoek toevlucht onder de schaduw uwer vleugelen*." Of ook in Psalm 63: „*Ik zal in uwe tent verkeeren*."

Het is dus een bewustzijnsdaad. Het gaat door ons denken, bedenken en indenken.

Maar in die actie van ons bewustzijn zijn *wijzelven*. Daarin is onze *persoon*. Daarin is ons *ik*. Daarin is ons *leven*. Daarin is *onze ziel*.

En dat opheffen is mogelijk, omdat er Één is die ons tot zich trekt. Een die voor een oogenblik banden slaakt die ons te sterk aan de aarde bonden, maar ook de banden aanbindt, die ons de eenheid van leven met de wereld daarboven doen ervaren en genieten in ons hart.

Amsterdam, 24 November 1899.

De taak der toekomst.

IV.

Komen we alzoo tot de geheel concrete vraag, wat de kerken, als instituut, in de 16e eeuw gedaan hebben, om rechtstreeks op de wereld buiten haar invloed uit te oefenen, dan luidt ons antwoord: *Ze hebben een Belijdenis van beginselen publiek gemaakt.*

Ze hebben zich niet tevreden gesteld, met het weer opnemen van de Belijdenis der eerste Christenen, noch ook met het daaraan toevoegen van de stukken der Belijdenis, waartoe de oude kerk in den strijd over de Christologie en den vrijen wil gekomen was; maar ze hebben over de beginselen die in hun *eigen* dagen in geding waren een klare, duidelijke en besliste uitspraak voor aller oor uitgeroepen.

Meer nog, zoodra bleek, dat er weer kentering in de gemeene worsteling der geesten was gekomen, hebben ze zich gehaast, ook omtrent het geding, dat *toen* aan de orde kwam, in een afzonderlijk, breed opgezet stuk, een aanhangsel aan haar Belijdenis toe te voegen.

Van den Catechismus spreken we niet. De Catechismus is bestemd voor de leden der kerk, niet voor wie buiten staan. Vandaar dat dan ook de Catechismus een heel ander karakter draagt, en in 1619 niet is gewijzigd, noch aangevuld. Ook de Catechismus behoort wel tot de Formulieren van eenigheid, maar is niet bestemd voor de wereld.

Het getuigenis omtrent de diepste levensbeginselen is door de institutaire kerken uitsluitend in haar Confessie gegeven, en daarna in de Canones van Dordrecht.

Doch die twee geschriften dragen dan ook wel waarlijk het karakter van met het oog op de wereld buiten de kerken geschreven te zijn. Dat ze ook binnenskerks dienst doen is ontegenzeggelijk. Maar als er geen wereld buiten de kerken was geweest, zou de Catechismus volstaan hebben. We wezen er dan ook vroeger reeds op, hoe in de vergadering van geloovigen nooit de Belijdenis, maar alleen de Catechismus behandeld werd. En ook, hoe de commentatoren zich zoogoed als uitsluitend toelegden op het schrijven van verklaringen van den Heidelbergschen Catechismus, en althans in den goeden tijd dit nooit deden ten opzichte van de Belijdenis, noch van de Canones.

De eenige verklaring van de Belijdenis is die van Maresius, en deze verscheen in het Latijn, en doelde alzoo niet op de kerken, maar op de republiek der wetenschappen.

Het *belijden* zelf wijst hier de zaak uit. Een kerk op een eiland waartoe niemand toegang had, zou niet kunnen *belijden*. Belijden toch onderstelt iemand tegenover wien ge *belijdt*, en alzoo altoos een *tegenstander*.

Dit gaat zelfs dan door, als er sprake is van „zonde belijden." Dan staan we als wederpartijder tegenover een vertoornd God. En het is tegenover Hem dat we onze zonde belijden.

Zoo nu ook hier bij de *belijdenis der waarheid*.

Gelooft ge zelf de waarheid, en hebt ge te doen met iemand van uw eigen geloof, dan kunt ge u aan hem openbaren, u aan hem aansluiten, en samen met hem voor de waarheid ijveren, maar tegenover hem kunt ge niet de waarheid *belijden*.

Staat ge daarentegen tegenover iemand die *ontkent* wat gij gelooft, en *leugen* heet, wat voor u als waarheid geldt, dan moogt en moet ge de waarheid tegenover hem *belijden*.

Het denkbeeld van *lijden* dat in *belijden* ligt, wijst dit uit.

Uw belijdenis van de waarheid brengt u in conflict met de wereld die de waarheid loochent, en in den regel zal de wereld u daarom ter wille van de waarheid *lijden* aandoen, in spot, achteruitzetting of vervolging.

Martelaar beteekent dan ook niet anders dan *belijder*. Het komt van het Grieksche woor *martus*, dat letterlijk getuige of belijder beteekent.

En zoo kan het niet anders, of de belijdenis ook der institutaire kerken kan in haar uitgangspunt niet anders worden opgevat, dan als een belijdenis der kerken *tegenover de wereld*.

Hiervan nu moet men zich wel doordringen, om de roeping der institutaire kerken te verstaan, gelijk onze vaderen die hebben opgevat.

Men kan de roeping der kerken als instituut in tweeërlei zin verstaan.

Eenerzijds kan men zeggen, de institutaire kerk is voor de geloovigen, en haar roeping is om de geloovigen en hun kinderen bij het Woord te houden en door het Woord te sterken.

Maar ook kan anderzijds gezegd, dat de institutaire kerken als de *getuigen* van den Christus in het midden der wereld staan. En dan is het natuurlijk haar roeping, om te spreken, om haar stem te laten uitgaan, om het getuigenis van Jezus te laten hooren, en hiertoe strekt haar *belijdenis*.

Want het is wel waar, dat ook de dienst des Woords openbaar is, maar dit baat en helpt niet, als de wereld er niet komt, en op het komen van de wereld in onze kerken zijn noch onze gebouwen noch is onze eeredienst aangelegd.

Dat was wel zoo in oude dagen, toen bij elken dienst onderscheid werd gemaakt tusschen het mysterie en den publieken dienst, en toen aan de toehoorders uit de wereld een afzonderlijke plaats was aangewezen. Maar in dien toestand verkeeren wij thans niet meer. Zullen de institutaire kerken haar stem tot de wereld doen uitgaan, dan kunnen ze dit niet anders doen dan door hare Belijdenis, ondersteund door verzoekschrift aan de Overheid.

Zooals elke vereeniging die optreedt om in het midden der wereld een denkbeeld of een beginsel te doen zegevieren, begint met een manifest uit te vaardigen of een verklaring publiek te maken, zoo ook kan de kerk institutair thans niet anders haar invloed op de wereld herwinnen, dan door haar manifest te geven in haar Belijdenis.

En zeg nu niet, dat dit niets geeft, want dat de wereld van de Belijdenis der institutaire kerken toch geen notitie neemt; want in de dagen onzer vaderen deed ze dit wel terdege.

Toen de Canones van Dordrecht zijn uitgevaardigd, leverde hetgeen daarin verhandeld werd de stoffe voor het beste en drukste gesprek op de publieke markt des levens.

In alle kringen onderhield men elkaar er over. De publieke opinie teerde er op.

En toen de Confessie van Guido de Bray door onze kerken werd aangenomen, werd dit zoo weinig als een onbeduidende zaak beschouwd, dat geheel de positie van het land, zoo binnengaats als buitengaats, er door beheerscht werd.

Hiertegen wordt dan wel opgemerkt, dat ons volk in die dagen zooveel godsdienstiger was, en in religieuse vraagstukken zooveel meer belang stelde, maar deze opmerking houdt geen steek.

Indien men in die dagen de geesten vermoeid had met weeroprakeling van de Arminiaansche twisten, zou de wereld ook toen niet geluisterd hebben.

Maar zoo deden onze vaderen niet.

Wel boekten ze ook de winste van den strijd die vroeger door de kerken tegen dien geest der dwaling gestreden was. Maar ze wisten zeer wel, dat dit niet de vraagstukken gold, die *destijds* hoofd en hart vervulden.

De geesten gingen destijds uiteen over de groote problemen die tusschen Rome en het Protestantisme, onder Protestanten tusschen Lutherschen en Gereformeerden in geschil waren, en vooral over de houding der Dooperschen en der Arminianen.

De strijd over het Avondmaal, de strijd over de Hierarchie en het kerkelijk Bestuur, de strijd over de Overheid, de strijd over den Vrijen wil hield destijds de geesten verdeeld.

Het waren *die* brandende vraagstukken, die toentertijd de mannen der wetenschap bezig hielden, aan het volk warme belangstelling inboezemden, en zelfs de staatslieden met zorg vervulden.

Aan die vraagstukken hing destijds de toekomst der wereld en de loop dien de Europeesche politiek zou nemen.

En omdat dit de quaestieuse problemen waren, die in 16e eeuw hart en mond vervulden, gevoelden de kerken haar heilige en hooge roeping, om over *die* vraagstukken het licht van Gods Woord te laten schijnen, over *die* problemen haar gedachten te formuleeren, en in zake *die* vraagstukken leiding te geven aan het opkomend geslacht.

Dat deden ze in de kerk door haar Catechismus-prediking, en buiten haar gebied door haar Belijdenis.

De antwoorden van den Catechismus over het heilig Avondmaal komen ons nu lang en ongenietbaar voor. Maar destijds was ieder die meêleefde zoo in het Sacramenteele geding verzonken, dat hij elke formuleering aanstonds verstond, van elke uitdrukking het belang inzag, en van elke oplossing de strekking gevoelde.

Toen leerde zelfs zulk een lang antwoord gemakkelijk van buiten.

En als bij de Hemelvaart het geschilpunt met de Lutherschen in den Catechismus ter sprake komt, en er wordt gevraagd: „Maar zoo de menschheid niet overal is waar de Godheid is, worden dan de twee naturen in Christus niet van elkander gescheiden?" en daarop geantwoord: „Ganschelijk niet; want dewijl de Godheid door niets kan ingesloten worden en overal tegenwoordig is, zoo moet volgen, dat zij wel buiten hare aangenomene menschheid is, en nochtans niettemin ook in haar is en persoonlijk met haar vereenigd blijft," dan vond niemand dat destijds onverstaanbare taal, maar gold dit voor ieder die doordacht als een levensquaestie.

Vandaar dan ook dat gelijk nog onlangs Ds. Tazelaar in zijn schoon geschrift herinnerde, de mannen der wetenschap en van hoogen staat zich vooral in de Catechismusprediking vinden lieten. Dat interesseerde hen. Dat raakte de vraagstukken, die hen ook zelven bezig hielden.

Was het zoo naar den binnenkant, niet anders was het tegenover de wereld.

Wat in de onderscheiden Belijdenissen stond werd met zorge nagegaan, en als er sprake was van een wijziging in de Belijdenis of van een aanvulsel, zag de Overheid met een valkenoog toe.

Zelfs de jongelingen en knapen vonden in zulk een lectuur en prediking niets vervelends. Integendeel, ze kenden die vraagstukken, ze hoorden er telkens van, ze stelden er zelven belang in, en in hun eigen kring werd onder de makkers over diezelfde vraagstukken geredetwist.

Vandaar dat de Belijdenis van de institutaire kerken een macht in staat en maatschappij was, en dat het in niemand opkwam, haar gering te schatten. Natuurlijk waren de eigenlijke „wereld-lieden" het er niet mee eens, maar het interesseerde hen toch te weten wat de kerk beleed, om het te juister te kunnen tegenspreken en bestrijden.

Van een zich opsluiten in zijn kerk was dus geen sprake, en evenmin beschouwden de institutaire kerken zichzelve als alleen voor de geloovigen bestaande. Neen, ze kenden haar roeping van Christuswege, en die roeping was om zijn *getuigen* in het midden der wereld te zijn.

De vraag hoe de geloovigen te troosten, te stichten en te sterken, kwam eerst in de tweede plaats.

Niet hun belang, maar de eere van Christus stond op den voorgrond. Niet de redding der zielen, maar *de glorie Gods* nam in de schatting van de kerken dier dagen de eerste plaats in.

De kerken wisten en gevoelden, dat ze niet voor zichzelve, maar voor God bestonden. En daarom heette het: eerst belijden en dan ons zelven stichten.

Soli Deo gloria!

Hospitaal te Djogja.

Feministen zijn we niet, maar als ook het vrouwelijk element onder ons energie en volharding toont, danken we onzen God dat ook onder wat men noemt het „zwakkere geslacht" de oude Calvinistische doortastendheid weer opleeft.

Daarvan nu gaf hetgeen de „Scheurersvereeniging", voor ons hospitaal te Djogja deed, metterdaad een verrassend getuigenis. Een getuigenis zoo welsprekend, dat vellig mag gezegd worden, dat zonder die vriendelijke hulp nooit iets van dit hospitaal ware terecht gekomen.

Er kwam één schoon legaat in, groot *f* 10,000, van *een vrouw*. Alle *mannen* van professie onder ons voegden hier saam nog geen *f* 5000 aan toe. De *mannen* op de Synode te Groningen waren zoo goed te besluiten, dat er uit de kerkelijke kas voor het hospitaal *geen cent* zou worden gegeven. En hiertegenover staat nu, dat de „Scheurers-vereeniging", die geheel op

vrouwelijke veerkracht drijft, reeds *achttien duizend* gulden bijeenbracht, een jaarlijksche belofte van bij de *zeven duizend* goedsprak, en dus mag gezegd worden, een kapitaalswaarde van bij de *twee ton gouds* te vertegenwoordigen.

Het heet dan ook *Petronella-hospitaal* naar een *vrouw*.

De mildheid dezer vrouw, die in Christus ontsliep, gaf er den stoot toe, en het zijn Christen*vrouwen* die maken zullen dat het er komt, en in stand kan blijven.

Zelfs zou het ons niet verwonderen, zoo de *f* 7000 van nu spoedig tot *f* 10,000 jaarlijks klom.

Het is zoo, de vrouwen kozen een geestelijk adviseur, en het is een open vraag of ze zonder den goeden raad van Prof. Dr. Rutgers zoover zouden gekomen zijn. Maar het blijft dan toch een feit, dat heel het bestuur in vrouwelijke handen is, en dat heel het land door, zelfs daarbuiten, enkel vrouwenhulp de zaken steunde en voorthielp.

Men is dan ook nu reeds aan het bouwen. Die bouw is reeds bijna half weg. En eer we een jaar verder zijn, zal het groote hospitaal met *honderd bedden voor armen* te Djogja geopend zijn.

Voor den bouw, en voor de inrichting, is zeker *f* 55,000 noodig, waarvan gelijk men zich herinnert nog *f* 5000 voor de inrichting werd toegezegd.

Doch dan is men er nog niet.

Dan komt het onderhoud met de dagelijksche uitgaven.

Dr. Scheurer moet ijlings een tweeden doctor naast zich krijgen. Twee hoofdverpleegsters moeten hem steunen. *Onder* deze moet een korps van Javaansche ziekenverpleegsters en ziekenverplegers georganiseerd worden.

En dan komt de vraag om voedsel en medicijnen.

Stellig steunt het Gouvernement, dat nu reeds voor medicijnen een goede som beschikbaar stelde, en nog wel meer zal doen.

Maar toch, jaarlijks zal er heel wat te betalen zijn, eer alles rondloopt, al mag dankbaar vermeld, dat Dr. Scheurer zijn salaris krijgt uit de Zendingskas.

Doch voor wat dan nog overblijft te betalen, te betalen aldoor, jaar in jaar uit, zal de „Scheurers vereeniging" den hoofdschotel moeten vullen, en het is daarom vooral, dat we voor de uitnemende werkzaamheid van deze Vereeniging zoo dankbaar hebben te zijn.

Het verslag van dit jaar begint aldus:

Het derde levensjaar onzer Vereeniging spoedt ten einde en de tijd is weer daar, onzen Hoofden en Leden, en verder allen welwillenden lezers, een en ander mede te deelen over de werkzaamheden onzer Vereeniging en den arbeid van Dr. Scheurer.

Tot nog toe is de taak van onze verslaggeefster altijd eene zeer aangename geweest. En ook weer dit jaar mag onze Vereeniging zich verheugen in toenemenden bloei, zoodat zij meer en meer begint te beantwoorden aan hare bestemming, om een »behulpsel" te zijn voor het gewichtige werk der Medische Zending op Midden-Java.

Van den groei onzer Vereeniging in de drie jaren van haar bestaan, geeft het volgend overzicht, waarin de getallen afgerond zijn, een duidelijk denkbeeld.

1e jaar.	2e jaar.	3e jaar.
Jan.-Apr. 1897.	Apr. '97-Apr. '98.	Apr. '98-Apr. '99.
contr. *f* 1245	contr. *f* 5265	contr *f* 5585
giften » 365	giften » 790	giften » 970

Deze cijfers wijzen op toenemende belangstelling in onzen arbeid en op grooten ijver van allen, die tot den bloei onzer Vereeniging medewerken, waaronder zeker onze »Algemeene Hoofden" in de eerste plaats mogen genoemd worden.

Ook heeft men hier en daar het Verslag der Vereeniging ter lezing gegeven aan hen, die niet aan de Vereeniging bijdragen. Gewoonlijk kreeg men het dan terug met een extra-gave voor het Hospitaal. Deze wijze van propaganda maken achten wij zeer geschikt. »Onbekend maakt onbemind", zegt een oud spreekwoord zeer naar waarheid. En al is lang niet altijd het tegenovergestelde van toepassing, dat »bekend" ook »bemind" maakt, toch is dit zeker wel het geval, waar het geldt den bouw en de instandhouding van het Hospitaal, dat in Gods hand zulk een krachtig middel kan worden tot uitbreiding van zijn Koninkrijk onder de inboorlingen van Midden-Java.

Toch hadden de cijfers van dit jaar nog hooger kunnen zijn, indien niet tweeërlei misverstand bestond, dat wij hier ter plaatse met een enkel woord uit den weg wenschen te ruimen.

Ons kwam ter oore, dat er contribuanten zijn, die hunne bijdrage hebben ingetrokken, omdat ..... het Hospitaal er nog niet staat!

Als het Hospitaal er nog niet staat, dan blijkt daaruit, dat het noodige geld nog niet beschikbaar is. Hoe kan dit nu ooit een reden zijn, om eene bijdrage *in te trekken*?

Er is nog geen geld genoeg voor het Hospitaal ..... *en dus geef ik niet langer*? — Neen, juist omgekeerd, dan blijf ik trouw mijn bijdrage geven en ga nog bovendien pogingen in 't werk stellen, om de inkomsten te vermeerderen en ook anderen over te halen van het hunne iets af te staan, opdat het Hospitaal zoo spoedig mogelijk verrijze.

Saam dus over drie jaar ruim *f* 14,000; waar dit jaar nog *f* 7000 bijkomt. Alzoo *f* 21,000, waarvan echter een *f* 3000 is af te trekken, die nu reeds voor den dienst der polykliniek is uitgegeven.

Het komt dus op ruim *f* 18,000 voor het *hospitaal* neer.

Echt *vrouwelijk* tot het plastische geneigd, en de waarde van het plastische kennende, heeft de Vereeniging dit jaar een plaat bij het verslag gevoegd, waarvan ze schrijft:

Zooals het onderschrift aangeeft, stelt zij voor de wachtkamer van Dr. Scheurer. Hij zelf staat in het witte pak tegen een der houten palen geleund, naast hem een zijner helpers, zelf ook een Christen, volgens Dr. Groneman »zoo goed geoefend, dat geen verbandmeester of ziekenvader 't hem verbeteren zou."

In lange rijen dicht opeengepakt zitten mannen en vrouwen en kinderen, behept met allerlei, dikwijls zeer verwaarloosde en verouderde ziekten en kwalen. In grooten getale zijn zij samengestroomd uit de omliggende streken, om genezing te zoeken voor het lijdende lichaam. Zij vertrouwen Dr. Scheurer, zij hebben hem lief. Zij weten het, dat zijn hart vol is van ontferming en dat hij ook bekwaam is, om te helpen. Hebben zij het niet gehoord van vrienden en bloedverwanten, en hebben zij niet gezien de geheelde wonden en de genezen kranken?

En als Dr. Scheurer's oog gaat over deze schare van ongelukkigen, dan ziet hij meer dan de kranke lichamen; dan ziet hij de arme zielen, gevangen onder de macht des Satans, overdekt met wonden en striemen en etterbuilen, die niet uitgedrukt noch verbonden zijn en geen derzelve is met olie verzacht.

Hij weet het, dat maar één Naam gegeven is in hemel en op aarde, waardoor ook deze ellendigen kunnen zalig worden. En dan spreekt hij hun van den Heiland, die gekomen is, om te zoeken en zalig te maken wat verloren is, die uitging in de wereld om te verbinden de gebrokenen van harte, en den gevangenen vrijheid uit te roepen. Die zich niet geschaamd heeft met tollenaars en zondaars aan te zitten en hun te prediken de blijde boodschap van verzoening en genade. Wiens bloed niet te kostelijk is geacht, om vergoten te worden tot eene volkomen verzoening van al onze zonden.

En dan luisteren zij naar den man, die hun vertrouwen heeft. Het heerlijk licht van Gods Evangelie schijnt in de duisternis van zonde en bijgeloof, waarin zij verzonken zijn. En gaandeweg leeren ze iets verstaan van de woorden, die in hun eigen taal, in groote letters voor ieder zichtbaar, aan den muur te lezen zijn:

De Heere Jezus Christus is in waarheid de Heiland.

Dit is niet te veel gezegd.

Vriend en vijand roemt op Java Scheurers uitnemende werkzaamheid. Zelfs in de beide Kamers der Staten-Generaal is ze gewaardeerd, en dat niet alleen van Antirevolutionaire zijde.

Slechts één ding hopen we nu, en dat is dat de Kerkeraad van Amsterdam spoedig doortast, en dezen medischen dienst aanvaardt.

Dan eerst krijgt ze voor haar toekomstig bestaan een *vast fundament*.

De macht der beginselen op het gebied der wetenschap.

Prof. Dr. Woltjer heeft in de Jaarverslagen van het Gereformeerd Gymnasium te Amsterdam, nu reeds een reeks van jaren, belangrijke opstellen geleverd over de vraag, welken invloed het Gereformeerd beginsel op de bestudeering der onderscheidene wetenschappen gaf.

Achtereenvolgens besprak hij daarin de klassieke *Philologie*, het *Nederlandsch*, de *Geschiedenis*, de *Natuurkunde* in het algemeen, de *Plantkunde* en de *Dierkunde*.

Ditmaal behandelde de geleerde schrijver de *Physica* en de *Chemie*, en werd vroeger wel eens niet ten onrechte beweerd, dat deze vakken onzerzijds te zeer verwaarloosd werden, hier is juist het omgekeerde het geval. Dit vertoog toch is 65 bladzijden breed, terwijl de vroegere zelden over de twee vel liepen.

Eerst wijst hij er zelf op, dat de meesten achten dat bij Physica en Chemie geen religieus beginsel meerekent.

Algemeen verbreid is onder de zoogenaamd ontwikkelde menschen, ja zelfs onder mannen van wetenschap, het denkbeeld, dat physica en chemie met zedelijke en godsdienstige beginselen niets hebben uit te staan en dat daarom goed onderwijs in deze vakken op een Gereformeerd gymnasium niet anders gegeven kan worden dan op een openbaar of op ieder ander gymnasium. Dat godsdienstonderwijs verschil maakt spreekt van zelf; ook voor geschiedenis stemt men toe dat er verschil in opvatting is; zelfs kan voor plant- en dierkunde geloof en ongeloof van invloed zijn op het onderwijs. Physica en chemie echter, zoo zegt men, hebben met geloof en ongeloof niets uit te staan: deze wetenschappen hebben immers de verschijnselen in de stoffelijke wereld, wat door de zinnen waargenomen wordt, wat gemeten en gewogen kan worden, wat men door proeven onwederlegbaar kan aantoonen, tot voorwerp. Deze wetenschappen zijn exact: wie daar geloof en ongeloof bij te pas brengt verlaat het gebied der wetenschap, vermengt geheel verschillende dingen en bewijst reeds daardoor dat hij op dit terrein zich niet bewegen moet.

Zoo is, mag ik wel zeggen, de algemeene opvatting, die ook door menschen, welke voor geen geld ter wereld tot de ongeloovigen zouden willen behooren, gedeeld en verdedigd wordt. Hare oppervlakkigheid echter moet voor een ieder, die met de eischen van opvoedend onderwijs bekend is, in het oog springen. Zoo het onderwijs zich daartoe beperkte om uiteen te zetten hoe thermometers en barometers, luchtpompen, stoommachines en electrische werktuigen worden samengesteld en werken, zoo het zich dus tot eenige praktische kundigheden beperkte, zou het mogelijk zijn dat de vraag geloof of ongeloof niet te pas kwam. Men kan in Amsterdam, Londen of Parijs, in de Alpen of op eene steppe goed den weg weten en anderen tot gids dienen, zonder dat men de vraag weet te beantwoorden of de aarde een plat vlak is of een bol, of zij om de zon draait of de zon om haar; zoo ook kan men verschijnselen in de natuur kennen en van die kennis praktisch voortreffelijk gebruik maken, zonder dat men van het verband en den samenhang der dingen en de oorzaken der verschijnselen ook maar eenig besef heeft. Maar even weinig als de kennis van dien eersten persoon aardrijkskunde, zou men de kennis van dezen natuurkunde kunnen noemen.

Men kan zich ook bij deze vakken niet buiten de beginselen houden, en het geschiedt ook niet.

Maar bovendien is het niet waar dat de beginselen en de methode en de vraagstukken, die daarmede samenhangen, bij de lessen in physica en chemie niet zouden worden besproken. Het zou uit paedagogisch oogpunt natuurlijk niet te verdedigen zijn, wanneer een leeraar met zijne leerlingen over beginselen en methode geregeld ging philosopheeren; de jongens zijn daar niet rijp voor; het zou slechts de oppervlakkigheid in de hand werken. Maar van den anderen kant is het moeilijk te gelooven dat bij een onderwijs, gedurende twee of drie jaren een paar uren in de week aan jongelieden van 16 tot 20 jarigen leeftijd gegeven, niet méér dan ééns enkele grondbeginselen der natuurbeschouwing, vragen die den oorsprong en het doel, het hoe en het waarom van het samenstel der dingen betreffen, zouden ter sprake komen. Dat deze bespreking overeenkomstig den geest des tijds gewoonlijk in negatieven, ongeloovigen zin, zal plaats hebben is zeker te betreuren, maar het geschiedt. Een leeraar zegt bijv. naar aanleiding van een hoofdstuk uit de physica op eene les tot zijne leerlingen: »Nu zijn er wel die zeggen dat er nog iets achter deze stoffelijke wereld is, maar je weet dat wel beter. Die menschen, die dat zeggen, hebben niet beter geleerd, laat jullie ze maar stil praten. Jullie weet beter, nu je eenmaal zooveel geleerd hebt van de physica; je begrijpt, die stof is er nu eenmaal, is er altijd geweest en zal er altijd zijn; daar zit niets en niemand achter." [1])

Hoezeer ik eene dergelijke verklaring van eenen leeraar uit meer dan één oogpunt ook wraak, formeel is het niet te wraken dat de dieper liggende beginselen ter sprake komen. Wel is waar kan de leeraar zorgen dat hij uiterlijk geen aanstoot geeft, kan hij zijne meening slechts laten doorschemeren, niet uitspreken, maar dat maakt de zaak principieel en paedagogisch niet beter. En waar de leeraar ook zou trachten het gebied der algemeene beginselen te vermijden, daar zullen toch de nadenkende leerlingen er bij zich zelven toe komen, want ook hun geest streeft naar eenheid en samenhang in het denken.

Maar eindelijk, al ware het ook, dat de leerlingen met de beginselen, die aan de wetenschap der physica en chemie ten grondslag liggen, niet te maken hadden, dan moet toch de leeraar ze kennen, en moet hetgeen hij zegt en leert met de door hem erkende beginselen in overeenstemming zijn. Deze kennis moet er hem toe leiden om op zijne hoede te zijn, waar zijne leerlingen eenen dwaalweg zouden kunnen inslaan, onjuiste begrippen opnemen, verkeerde gevolgtrekkingen maken. Al kan hij niet overal en altijd duidelijk verklaren, waarom deze of die uitdrukking niet juist, de eene of andere beschouwing of gevolgtrekking verkeerd is, toch moet hij het voor zichzelven weten en als leidsman van anderen een helder inzicht hebben in het verband der dingen, die hij leert, en in de beginselen, die aan zijne beschouwing ten grondslag liggen.

Natuurlijk kunnen we den Schrijver niet in zijn breed betoog op den voet volgen. Toch geven we bij wijze van proeve nog één uiterst belangrijk citaat.

Men spreekt van *waarneming*, alsof die louter objectief was. Maar zoo zegt Dr. Woltjer:

Er is echter een tweede factor bij de waarneming, waarop wij moeten wijzen, omdat hij van grooten invloed is op onze wetenschap.

Het is ons bewustzijn, dat de verschijnselen waarneemt: de voorstellingen echter, die wij door de waarneming verkrijgen, trachten zich krachtens eene wet van dat bewustzijn te verbinden met voorstellingen, die reeds in de ziel aanwezig zijn. Door deze natuurlijke verbinding der voorstellingen of apperceptie ontstaat er wel is waar eenheid in onze kennis, maar zij kan ook de oorzaak worden van fouten. De nieuwe gewaarwording kan zich verbinden met reeds verkregen voorstellingen krachtens een toevallige, niet wezenlijke overeenstemming, waardoor wezenlijk ongelijksoortige voorstellingen in ons bewustzijn verbonden blijven en werken. De namen, die wij aan de waargenomen verschijnselen geven, toonen op welke wijze, in welke richting, de apperceptie gewerkt heeft. Uit het dagelijksche leven hebben wij de voorstellingen van breken, drukken, spannen, ageeren, aantrekken, verbinden, leiden, van verwantschap of affiniteit, massa, stroom, golf, enz., en aan deze voorstellingen hebben zich wegens één of meer punten van overeenkomst, aangesloten voorstellingen van verschijnselen, die wij in de levenlooze dingen hebben waargenomen, zoodat deze aan gene hunnen naam hebben ontleend. Wij spreken van breking van het licht, spanning van gassen, geleiding van warmte, affiniteit van atomen, een stroom van electriciteit, en dergelijke meer. Door al deze namen is een subjectief element in onze waarnemingen vertegenwoordigd, dat men vruchteloos tracht geheel te elimineeren. 't Is waar, men denkt bij het gebruik dezer termen gewoonlijk niet aan hunne eigenlijke beteekenis, men definieert ze zoo nauwkeurig mogelijk; maar de beeldspraak blijft bestaan. Men kan ze niet door eenvoudige teekens vervangen, zooals in de algebra de grootheden, omdat ze daarvoor te samengesteld zijn en nog iets anders dan grootheden, waarop men de bewerkingen van optellen, aftrekken, enz. kan toepassen. Met de maat van drukking, spanning, breking enz. is het eigenaardige en onderscheidende van deze verschijnselen nog niet uitgedrukt, ook wanneer we afzien van het min of meer willekeurige en subjectieve, dat er in deze maatbepalingen is.

Krachtens den aard van het menschelijk bewustzijn wordt dus door de apperceptie noodzakelijk aan de waargenomen verschijnselen eene verklaring of uitlegging gegeven door het subject.

Dat daarin een bron van dwalingen kan zijn, ligt voor de hand. De voorstelling van goud is bij den mensch in het algemeen en bij de kinderen in het bijzonder eene krachtige voorstelling; de warme, schitterende glans van het goud en de waardeering, waarmede over goud gesproken wordt, maken die voorstelling zeer intensief. Nu is het bekend hoe deze voorstelling maakt, dat kinderen blinkend koper voor goud aanzien; het verschil tusschen beide metalen wordt niet, of zóó zwak waargenomen, dat het de apperceptie niet belet. Hetzelfde geschiedt, wanneer een walvisch voor een visch wordt gehouden. Daarentegen is het voor de gewone waarneming onmogelijk potlood en diamant door apperceptie met elkander te verbinden, daar zij weinig of geen overeenkomst, maar de grootst mogelijke verschillen toonen, hoezeer de chemie aantoont, dat zij stoffelijk één zijn. Tegen het maken van gelijksoortige fouten is echter ook de physica en ook de chemie nooit gewaarborgd, zooals hare geschiedenis toont.

Om slechts één voorbeeld te noemen. Platina werd ook door de natuurkundigen eerst voor zilver gehouden, totdat in 1752 bleek, dat het een afzonderlijk metaal was. Ook hier was het de witte glans vooral, waardoor bij apperceptie de voorstelling van het platina met de voorstelling zilver verbonden werd. Physici en chemici zullen er uit hunne bijzondere wetenschappen wel meer en betere voorbeelden weten aan te halen.

Er is echter nog een derde belangrijke factor in onze waarneming, waardoor zij zeer sterk subjectief kan worden. Zij staat namelijk onder den invloed van den wil, geschiedt met een bepaald doel, in eene bepaalde richting. Ik kan volstrekt niet onderschrijven wat Mach in zijne inaugureele oratie zegt, dat »de ontsluiting van een nieuw tot dusver onbekend gebied van feiten slechts aan toevallige omstandigheden te danken kan zijn." Trouwens, wanneer hij op de aangehaalde woorden laat volgen: »Die Leistung des Entdeckers liegt hier in der scharfen Aufmerksamkeit, welche das Ungewöhnliche des Vorkommnises und der bedingenden Umstände schon in den Spuren wahrnimmt," dan geeft hij zelf aan het toeval reeds eene geenszins onbelangrijke beperking. Maar de geschiedenis der physica en der chemie weerspreken, meen ik, de bewering van Mach. De afwijkingen van de wet van Boyle waren vóór v. d. Waals ook bekend; het is geen toeval, dat hij trachtte er eene verklaring van te geven, welke verklaring een geheel terrein van feiten heeft ontsloten. Een nieuw gebied van feiten is zeker ook geopend door de zoogenaamde (electrische) golven van Herz; toch zijn zij niet door toeval gevonden, maar uit theoretische overwegingen besloot Herz tot het bestaan dezer golven, die daarna door het experiment werden aangetoond.

Natuurlijk zal niemand ontkennen, dat het toeval ook een geheel gebied van nieuwe feiten ontsluiten kan, maar dat beweert Mach niet; hij zegt dat alleen het toeval dat doet.

Maar in elk geval, wanneer eenmaal een nieuw gebied van feiten is ontsloten, dan gaan de geleerden er op uit om dat terrein te bewerken. En niet alleen is dan in 't algemeen het gebied bepaald, maar ook de richting waarin, en de wijze waarop het onderzoek moet plaats hebben, althans in groote trekken. Vooral theorieën en hypothesen leiden alzoo den wil om in eene bepaalde richting waar te nemen. Welk een machtige beweegkracht is niet de hypothese van Darwin gebleken, en hoe heeft zij niet de waarnemingen der natuurkundigen geleid, jaren en jaren lang! Dat is menschelijk en zal altoos weer gebeuren, maar de waarneming kan daardoor ook onzuiver worden; het is ook menschelijk, dat men zich inbeeldt iets waar te nemen wat men gaarne wil, dat men voorbijgaat wat men liever niet wil zien. Om bij de physica te blijven, niemand minder dan Maxwell heeft geschreven: »Wenn wir — eine physikalische Hypothese wählen, so sehen wir die Erscheinungen wie durch eine gefärbte Brille und sind zu jener Blindheit gegen Thatsachen und Voreiligkeit in den Annahmen geneigt, welche eine auf einem einseitigen Standpünkte stehende Erklärung begünstigt."

Zóó spreekt een der grootste natuurkundigen en andere groote, die niets te verbergen hebben, spreken als hij. Maar in populaire voordrachten en geschriften en bij geleerden van den tweeden en derden rang wordt zoo dikwijls de indruk gegeven, alsof waarnemen de meest objectieve handeling is en physica en chemie, als op waarneming gegrond, de meest exacte wetenschappen. »Un homme averti en vaut deux". Om waarlijk goed waar te nemen is het noodig te weten voor welke gevaren men op zijne hoede moet zijn. De groote physici en chemici hebben steeds ook daarin hunne grootheid getoond, dat zij met die gevaren rekening hielden.

Moge deze proeve ook bij onze tegenstanders de aandacht trekken.

Onze strijd over de beginselen is uiteraard het eerst op kerkelijk, toen op geestelijk terrein aangebonden, maar thans reeds mag die strijd ook niet langer ontweken worden op het terrein van de natuurwetenschappen, omdat juist op dat terrein thans de beheerschende vraagstukken aan de orde zijn.

In zooverr hebben Dr. Kuypers rede over de *Evolutie*, en dit stuk van Prof. Woltjer eenzelfde strekking.

1) Hirtorisch.

Uit de Pers.

Ziehier het slot van Ds. Fernhouts belangrijke en practische opmerkingen.

En hiermeê komen we op een tweede zaak die in 't preeklezen de aandacht vraagt, n.l. *de keuze van de predikatiën* die voorgelezen worden. Van deze keuze hangt voor de stichting der gemeente zoo ontzaglijk veel af. En het is onverantwoordelijk, als een onderling des Zondagsmorgens een voudig den eersten den besten preekbundel die voor 't grijpen ligt, onder den arm steekt, om er meê naar de kerk te stappen.

De kerkeraad, die de verantwoordelijkheid draagt voor wat er geleerd, zoowel als voor wat er gepredikt wordt in de Gemeente, moet hier aanwijzing doen.

En bij die aanwijding van de leesstof moet hij met oordeel des onderscheids te werk gaan.

Het allereerste dat zijn zorge moet hebben is natuurlijk, dat de predikatie die gelezen zal worden, eene rechte en zuivere bediening van het Woord zij.

Dat raakt dus de *leer*.

Geen kerkeraad mag der gemeente een schotel voorzetten zonder dat hij van de vertrouwbaarheid en deugdelijkheid der spijze ten volle verzekerd is.

Natuurlijk behoeft men daarom niet elke predikatie vooraf met kritisch oog te lezen. Een preek van een bekend, getrouw Dienaar heeft van te voren reeds het vertrouwen.

Maar alleen in zulk een geval mag dan ook een kerkeraad zich van nader onderzoek ontslagen rekenen.

In andere gevallen *niet* en *nooit*.

We leggen hier te meer nadruk op, omdat er onder ons volk te platten lande nog massa's preêken in omloop zijn van allerlei predikanten uit het Herv. Genootschap, die zich wel als rechtzinnig aandienen, maar die den toets der gereformeerde belijdenis bij lange na niet kunnen doorstaan.

Het gevaar dat men dergelijke preêken gaat voorlezen is niet gering.

Er was, voor wie langen tijd nog zelf in 't Genootschap leefde, voor de onderen onder ons vooral, een tijd dat men bij de schaarschte van de gezonde prediking reeds dankbaar was voor een voor drie — of zelfs voor één — kwart rechtzinnige preêk.

Men las die toen — dank zij ook eigen onkunde — met genot en argeloos zou men zulke preêken nu allicht nog in de samenkomsten der gemeente brengen.

Dan zijn er ook enkele bij uitnemendheid begaafde dienstknechten van Christus, wier preêken om eenvoud en frischheid van voorstelling, om diepte van opvatting en innigheid van toon, bij uitnemendheid gewild zijn onder ons volk, maar wier werken — hoe kostelijk óok voor wie ze met oordeel des onderscheids weet te gebruiken — voor de opbouwing eener geref kerk alles behalve dienstig zijn.

We denken hierbij b.v. aan Phillpot en Spurgeon. Twee veelzijdig uitnemende predikers, voor wier arbeid en kostelijke nalatenschap ook wij den Heere danken, maar die, als van Dooperschen huize, bij eenvoudige gemeenteleden in de stukken van het Verbond, van de wedergeboorte en den Doop, de voorstelling noodzakelijk moeten verduisteren en vervalschen.

Een ander vereischte waaraan een predikatie die met vrucht gelezen zal worden, moet voldaan, is dat ze geschreven zij in de taal, gelijk die thans gebruikelijk is.

We hebben hierbij het oog op de dwaze gewonte in sommige kerken om bij voorkeur preeken te lezen uit de 17e en 18e eeuw.

We denken er niet aan de predikatiën onzer ouden als »stroosnijders« in een hoek te smijten. Dankbaar eeren we den schat van onderwijsing dien ze ons in hun leerredenen achterlieten. Wat zou er van Gods kerk op onze erve geworden zijn als onze vaders en grootvaders, toen theologie en prediking waren verzand in de dorheden van Rationalisme en Supranaturalisme, zich niet met onze goude schrijverss gevoed hadden?

En ook voor onzen tijd hebben ze nog meer waarde dan scheurpapier. Wie ze verstaat, dankt God voor de leering en vertroosting die ze hem gedurig bieden.

Maar dit alles neemt niet weg, dat het niet verstandig, wijl niet stichtelijk is, bij voorkeur deze oude predikatiën in de samenkomsten te lezen. Ze zijn verouderd, geheel en al wat den *vorm*, deels óók wat den *inhoud* betreft.

Hun taal en stijl zijn een geheel andere dan waaraan wij gewend zijn; en, al mogen ouderen die gewoon zijn hen te lezen, daar zoo niet van merken, voor de ooren van de jongere menschen heeft hun taal iets stuitends, iets dat weerzin inboezemt en prikkelt tot spot.

Ge kunt er dan ook vast op aan, dat bij 't voorleren van zoo'n ouderwetsche préek de jongelingen en jongedochters nauwelijks en de knapen en meisjes heelemaal niet luisteren.

En daarover heeft niemand het recht hun hard te vallen. Zoo'n oude preék met haar vreemde woorden en haar langgerekte volzinnen, haar stroeven gang en haar meestal zeer ingewikkelde verdeeling met zóó- en zóóveel onderverdeelingen, *kan* hen niet boeien. Een volwassene die door oefening de taal onzer ouden verstaat en geestelijk hoog genoeg staat om ter wille van den kostelijken inhoud, den ongenietbaren vorm te verduwen, moet zich vaak nog geweld aandoen om een uur lang naar zulk een preék te luisteren; laat staan dan jongemenschen die om te luisteren minstens even-zeer door den vorm als door den inhoud moeten gepakt worden.

En wordt nu zoo'n oude predikatie gelezen door iemand die vaardig genoeg is om, na ernstige voorbereiding, al lezende, het oudwetsche Hollandsch in onze tegenwoordige taal om te zetten — dan *gaat* het nog.

Maar tot zulk een kunststuk is de lezende broeder gewoonlijk niet in staat. Als hij niet heelemaal van de wijs zal raken, moet hij zich van woord tot woord aan zijn boek houden. En ook zóó heeft hij nog allerlei halsbrekende toeren te verrichten, waarbij hij niet zelden de lachlust van zijn gehoor opwekt. Nog onlangs hoorden we van een leeskerk, waarin de hopelooze pogingen van den ouderling om latijnsche en in hollandsche letters gedrukte hebreeuwsche en grieksche woorden, waarmeê onze ouden hun preêken doorspekten, uit te spreken, de jongens en meisjes deden proesten van lachen.

Zie, dat sticht niet, maar ontsticht.

Zoo jaagt men de jonge menschen de kerk uit.

Zoo maakt men de Kerk, straks heel de Religie in de oogen van het opkomend geslacht tot een antiquiteit die alleen nog actuëele waarde heeft voor eenige verstokt conservatieve achterblijvers.

Ten slotte komen we op het *lezen zelf* van de predikatie.

Gewoonlijk stelt men zich daarin geen hooge eischen.

Als men niet blijft steken en het er zonder veel hakkelen afbrengt, is men doorgaans wonderwel voldaan.

En dat nu is onverantwoordelijk.

Ieder die tot het ‚voorlezen van een predikatie geroepen wordt, moet zich de hoogst mogelijke eischen stellen en zijn uiterste best doen om er, zooveel God het in zijn macht heeft gesteld, ook aan te voldoen.

Natuurlijk, de gaven verschillen. Ook in de kunst van lezen bracht niet ieder het even ver. En als er in een eenvoudige en wat achterlijke plattelandsgemeente geen enkel bekwaam lezer te vinden is, dan mag een weinig-begaafd en ongeoefend broeder niet al te schroomvallig zijn, en moet — m ts hij zijn *best* doet — elk der gemeenteleden hem in dien arbeid eeren.

Maar hij moet dan ook *zijn best* doen, en zoodra God de Heere betere krachten schenkt, gaarne ruimen.

De gemeente des Heeren heeft er recht op dat men haar, óók in 't lezen van een predikatie, met achting bejegene.

Toen H. M. onze Koningin nog een jong kind was, werd ze toch door alle hofbeambten met denzelfden eerbied toegesproken als nu, nu ze op den troon zit.

En zouden dan de ambtsdragers niet schuldig zijn de uitverkorene en met bloed gekochte bruid van den Koning aller koningen — ook al zit ze nog niet met haar Bruigom in den troon — alle achting en eerbied te bewijzen?

Het beste is voor haar niet te goed; en ook de vorm mag tegenover haar niet veronachtzaamd worden.

Doch bovendien — voor de gemeente kan men geen stichting verwachten van een slordig voorgelezen preek.

Gelijk we in ons eerste stukje over dit onderwerp opmerkten, heeft God de Heere de menschelijke stem niet voor niet zoo klankrijk doen zijn. Juist door haar eindelooze buigingen en haar rijkdom van toonwisseling is ze zulk een machtig voertuig voor de gedachten der ziel.

Spreken, zonder dat er ziel zit in den toon, *is* geen spreken en spreekt niet *tot*.

En voorlezen moet het spreken, dat het immers poogt te vervangen, zoo nabij mogelijk komen. Het moet zóó geschieden, dat door de hoorders gevoeld wordt, hoe het gelezene niet van het koude blad tot hen komt, maar door het warme hart van hem die voorleest; gevoeld, dat de voorlezer in zijn lezen arbeidt tot onderwijzing, tot vermaning, tot vertroosting en opbouwing van de gemeente; gevoeld, dat het hem om *hàar*, om haar *alleen* te doen is.

Daarom mag hij nooit theatraal worden, of, gelijk men het op het platte land noemt, *zer* een heelen boel drukte bij maken.

Want wie dàt doet, verraadt dat hij in zijn voorlezen niet aan de *gemeente* maar aan *zich zelf* denkt. Zulk een poogt niet der *gemeente* te »behagen tot *stichting*", maar behaagt *zich zelf* tot *ont*stichting.

Een voorlezer moet daarom allereerst oprecht en eenvoudig zijn in zijn werk. Beter een overigens gebrekkige voorlezing in eenvoudigheid des harten, dan het walgelijk gedoe van een druktemaker. Windmenschen zijn overal hatelijk, maar nergens meer dan in de kerk des Heeren.

Om nu een predikatie eenvoudig, natuurlijk en door eigen ziel heen voor te lezen, moet men *er in* zijn.

Daarmeê bedoelen we, dat men in haar zóó thuis moet zijn, dat men telkens weet waar men aan toe is; want voor ongedwongen en natuurlijk lezen is dat een eerste vereischte.